

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті проаналізовано сучасний стан екомережі Тернопільської області. Особливу увагу приділено використанню елементів екомережі для потреб туризму, тривалого відпочинку та рекреації. Висвітлено екологічний стан природних ландшафтів області та рекреаційне навантаження на окремі елементи екомережі, що найчастіше використовуються для оздоровлення та відпочинку. Особливу увагу приділено об'єктам природно-заповідного фонду, які є програмними елементами при формуванні відпочинково-пізнавальних подорожей.

Ключові слова: екомережа, природно-заповідний фонд, лісовкриті площі, рекреаційне навантаження, рекреація, туризм.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Згідно Закону України "Про екологічну мережу України" екомережа – це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні [3]. Проте окрім екологічної ролі, природні та природоохоронні комплекси є об'єктами національного надбання, виконують важливу соціальну, економічну роль, а також концентрують в собі значний туристично-рекреаційний потенціал. Найважливішим завданням на сьогодні залишається раціональне використання екомережі для потреб туризму та рекреації, визначення найбільш оптимальних форм і видів відпочинку на їх території, виявлення можливого або потенційного негативного впливу на зазначені об'єкти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем стану, особливостей моніторингу та всебічного використання екомережі загалом та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) Тернопільської області зокрема в різний час займалися Л. Царик, П. Царик, М. Питуляк, О. Заставецька та ін. Проте додаткового вивчення потребує питання власне туристично-рекреаційного використання екомережі Тернопільської області з метою раціонального рекреаційного впливу на природні ландшафти.

Таким чином, **метою написання даної статті** є висвітлення сучасного стану елементів

екомережі Тернопільської області, умов та можливостей її раціонального туристично-рекреаційного використання.

Виклад основного матеріалу. Туристична діяльність тісно пов'язана з наявністю природних ресурсів, які в поєднанні з іншими можуть виступати рекреаційними, тобто такими, що є основою для різноманітних напрямків туризму (лікувально-оздоровчого, екологічного, сільського, мисливського, самодіяльного тощо) для різних груп населення (дітей, людей похилого віку, молоді, інвалідів). На території Тернопільської області представлені такі елементи екомережі, як об'єкти ПЗФ, водно-болотні угіддя, відкриті заболочені землі, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, ліси та інші лісовкриті площі, курортні та лікувально-оздоровчі території, рекреаційні території, землі під консервацію, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, пасовища та сіножаті. Варто відзначити, що територія жодного із територіально-адміністративного районів області не включає в себе непридатні для туризму землі, в тому числі і радіактивно забруднені.

Проаналізуємо найбільш використовувані для потреб туризму та рекреації елементи екомережі Тернопільської області.

Тернопільська область має найбільшу щільність об'єктів ПЗФ серед областей України – 3,92. Щільність є показником, що визначає різноманітність природних ландшафтів та їх науково-пізнавальну цінність і – опосередковано – доступність для рекреантів. До природно-заповідного фонду Тернопільської області входить 562 території та об'єкти загальною площею 120,97 тис. га [1].

Заповідність території Тернопільської області становить 8,5%. Заповідними є понад 1384 га місць зростання рідкісних, ендемічних та реліктових видів рослин, у тому числі більше 419 га місць зростання степової рослин-

ності та близько 2090 га водоболотяних угідь [2].

Мережу природно-заповідного фонду Тернопільської області протягом 2008-2011 рр. розширено, передусім, за рахунок мінімально антропогенно порушених земель, на яких широко представлені види рослин і тварин, занесені до Червоної книги України, та рідкісні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, в складі яких домінують види рослин, занесені до Червоної книги України, а також рідкісні та ендемічні види рослин, інші категорії природних рослинних угруповань (на базі Бережанського горбогірного лісового району), а також створення національного природного парку "Дністровський каньйон" на

базі існуючого регіонального ландшафтного парку.

Для аналізу об'єктів ПЗФ та їх використання для потреб туризму, ми розрахували частку заповідних територій від загальної площі кожного району. Більшість районів області мають найвищий бал заповідності, як і Тернопільщина загалом (табл. 1). Зокрема найвищі показники спостерігаються у Бережанському, Гусятинському, Заліщицькому, Збаразькому, Кременецькому, Монастириському, Чортківському, Шумському районах та в м. Тернополі. Охорона рекреаційних ресурсів та естетичних якостей природи здійснюється переважно в горбогірних районах Вороняків, Кременецьких гір, Товтрів, Опілля та Придністров'я.

Таблиця 1

Оцінка природоохоронних територій у районах Тернопільської області та м. Тернополі¹

Одиниці адміністративно-територіального устрою	Кількість об'єктів ПЗФ ²			Площа об'єктів ПЗФ, тис. га	Щільність об'єктів ПЗФ (об'єктів/100 кв. км)	Частка від площі району, %	Бал
	загально-державного значення	місцевого значення	загальна				
Бережанський	2	39	41	3,614050	6,2	5,5	3
Борщівський	12	68	80	19,438360	7,9	1,9	1
Бучацький	-	42	42	9,290150	5,2	1,4	1
Гусятинський	4	25	29	14,44664	2,9	14,2	3
Заліщицький	6	53	59	17,43293	8,6	25,5	3
Збаразький	1	28	29	4,422930	3,4	5,1	3
Зборівський	1	10	11	4,513050	1,1	4,6	2
Козівський	1	11	12	1,461520	1,7	2,1	1
Кременецький	4	37	41	9,05111	4,5	8,5	3
Лановецький	-	22	22	2,819120	3,5	4,5	2
Монастириський	-	33	33	8,101380	5,9	14,5	3
Підволочиський	1	18	19	3,465810	2,3	4,1	2
Підгаецький	-	17	17	1,278440	3,4	2,6	1
Теребовлянський	1	29	30	3,811440	2,7	3,4	2
Тернопільський	2	19	21	0,8329118	2,8	1,3	1
Чортківський	2	18	20	5,235460	2,2	5,8	3
Шумський	1	33	34	11,03075	4,1	9,3	3
м. Тернопіль	-	8	8	0,725000	13,6	10,9	3
Тернопільська обл.	33	510	543	3,614050	3,9	8,4	3

Примітки:

¹ Розраховано на основі [6]

² Складено на основі екологічного паспорту Тернопільської області [2]

Особливо важливим ресурсом природоохоронних об'єктів Тернопільської області є ліс, адже ним вкрито 95,5% ПЗФ. Ліси та лісовкриті площі області на 2010 р. становили 200,8 тис. га. Фактична лісистість складає 14,5 %, оптимальна лісистість за інформацією обласного управління лісового господарства – 20 %. Під охорону держави взято 16,2 тис. га лісовкритих площ, в тому числі 5720 га цінних високопродуктивних штучно створених лісових насаджень, 553 га генетичних резерватів основних лісоутворюючих порід, еталонних, елітних насаджень дуба, бука, модрина японської, горіха чорного та інших.

Лікувально-оздоровча функція лісу значною мірою обумовлена його фітонцидністю. На території Тернопільської області ростуть дерева та кущі різної фітонцидності – від найвищої (дуб черешчатий, клен гостролистий) до найнижчої (бузина), а також лісові рослини середньої фітонцидності (береза, сосна звичайна, ялина, ліщина, черемха, смерека, акація біла, чорниця, модрина, ясен, липа, вільха, горобина, акація жовта, бузок звичайний, в'яз). Все це створює сприятливі умови для сезонного туризму, оздоровлення та відпочинку: іонізоване повітря – засіб профілактики та лікування безсоння, перевтоми, гіпертонічної

хвороби, атеросклерозу, бронхіальної астми, туберкульозу тощо.

Зважаючи на зростання популярності мисливських та фіштурів особливим рекреаційним ресурсом виступають заповідно-мисливські угіддя на базі лісових, водно-болотних, водоохоронних та прибережних захисних смуг. Кількість мисливських тварин та риби в області достатня і навіть перевищує офіційний туристичний попит [5].

Рельєф Тернопільської області сприятливий для рекреаційного освоєння і виступає цілком самостійним об'єктом туризму, особливо спелеологічного. Майже всі печери Тернопілля є пам'ятками природи, розташовані на лікувально-оздоровчих або рекреаційних територіях, можуть використовуватись в програмах спортивного, спортивно-оздоровчого, оздоровчого, екологічного та екстремального туризму тощо.

Всі природні туристичні ресурси є елементами ландшафту.

Для охорони найбільш цінних ландшафтів створені регіональні ландшафтні парки. В області їх є три (Дністровський каньйон, Зарваницький, Загребелля), загальною площею майже 43 тис. га. На Тернопільщині найбільша кількість пам'яток природи серед областей України (251), в тому числі й державного значення (3). Подібні об'єкти часто є базою для екскурсійної діяльності, пізнавального і наукового туризму. Проте для уникнення негативного впливу на природу слід враховувати показники рекреаційного навантаження на природні ландшафти (табл. 2). Станом на 2009 р. даний показник не перевищував норму лише в районах з малою чисельністю населення. Найбільше перевищення норми рекреаційного навантаження характерне для м. Тернополя (на 614 осіб більше норми) на лісовкритих площах та для Бережанського району (на 30 осіб більше норми) на курортних та лікувально-оздоровчих територіях.

Таблиця 2

Рекреаційне навантаження на природні ландшафти Тернопільської області (2009 р.) *

Одиниці адміністративно-територіального устрою	Ліси та інші лісовкриті площі		Курортні та лікувально-оздоровчі території	
	Н	Є	Н	Є
Бережанський	2	н	80	в+30
Борщівський	5	в+2	-	-
Бучацький	5	в+2	-	-
Гусятинський	4	в+1	11	в-39
Заліщицький	5	в+2	-	-
Збараський	8	в+5	-	-
Зборівський	4	в+1	-	-
Козівський	10	в+7	-	-
Кременецький	4	в+1	25	в-25
Лановецький	9	в+6	-	-
Монастирський	2	н	-	-
Підволочиський	11	в+8	-	-
Підгаєцький	2	н	-	-
Теребовлянський	7	в+4	-	-
Тернопільський	11	в+8	-	-
Чортківський	7	в+4	-	-
Шумський	2	н	-	-
м. Тернопіль	617	в+614	-	-
Тернопільська область	6	в+3	68	в+18

Н – рекреаційне навантаження, осіб/га

н – норма

Є – відповідність екологічній місткості рекреаційної території

в – відхилення

*Примітка. Розраховано за даними екологічного паспорту Тернопільської області [2]

Більшість закладів відпочинку та оздоровлення знаходяться у безпосередній близькості до водних об'єктів, наявність яких значно підвищує рекреаційний потенціал місцевості. За даними статистики, відпочинку на березі водойми віддають перевагу дві третини респондентів, а за водозабезпеченістю Тернопільська область займає 15 місце в Україні. До того ж у Тернопільській області знаходиться найбільший в Україні на рівнині водоспад – Червоногородський, висота якого досягає 16 м; найви-

щий в Україні прямовисний скелястий річковий берег заввишки 250 м та завдовжки 1,5 км; найбільший в Україні та один з найбільших в Європі – Дністровський каньйон; найбільший в Україні водоспадистий струмок – Русилівський, на якому можна нарахувати до 15 водоспадів [1].

Таким чином, ландшафти Тернопільщини сприятливі для розвитку зеленого сільського, спелеологічного туризму та екотуризму. Природа області досить збережена: тут переважа-

ють культурні та напівдикі пейзажі. Особливо цінними в рекреаційному відношенні є Кременецьке горбогір'я, Товтровий кряж, Березанське горбогір'я, Тернопільське Подністров'я.

Особливого аналізу потребує також екологічна ситуація в області, що впливає на стан та якість об'єктів екомережі, а отже і на популярність територій області серед туристів та здатність забезпечити безпечну рекреацію місцевому населенню. Загалом територія Тернопільської області належить до помірно забруднених, а Кременецький край є умовно чистим. Основні екологічні проблеми області можна пов'язати з дуже високим відсотком розорюваності території області (61,2 %), забрудненням земель промисловими, побутовими відходами, а також засобами хімізації, забрудненням поверхневих вод неочищеними та недостатньо очищеними зворотними водами підприємств системи житлово-комунального господарства, частка яких у загальному скиді забруднених вод складає 85%, нижчим від екологічного оптимуму показником лісистості області, погіршенням ситуації з розробкою родовищ корисних копалин, фінансуванням природоохоронних заходів державних, регіональних та місцевих екологічних програм по залишковому принципу [2].

Проте екологічну ситуацію в області не можна назвати загрозливою, а, навпаки, відзначити як досить сприятливу. На фоні інших

областей України, з погляду екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку, Тернопільщина відноситься до числа регіонів з недостатнім рівнем економічного самозабезпечення, але з благополучним станом довкілля. На область припадає лише 0,25 % від загальної кількості шкідливих викидів в атмосферне повітря і 0,16 % скиду забруднених стічних вод. Тут практично відсутні значні сховища токсичних відходів. Водночас слід зазначити, що екологічне благополуччя є результатом не так ефективної природоохоронної діяльності, як низького рівня економічного розвитку, недостатнього розвитку продуктивних сил області.

Висновки. Отже, елементи екологічної мережі Тернопільської області можуть використовуватись у багатьох напрямках туризму, особливо це актуально для екологічного, зеленого, сільського туризму тощо. Варто відзначити, що в умовах соціально-економічної депресивності території, екологічне благополуччя та значний показник заповідності Тернопільської області виступають значною перевагою на ринку туристично-рекреаційних послуг України. Зроблений нами аналіз екомережі дає підстави стверджувати про придатність основних її елементів для тривалого відпочинку та тимчасової рекреації за умови дотримання екологічної рівноваги, що передбачає дотримання норм рекреаційного навантаження на природні ландшафти.

Література:

1. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecoternopil.gov.ua>
2. Екологічний паспорт Тернопільської області (2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecoternopil.gov.ua>
3. Закону України “Про екологічну мережу України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
4. Національний екологічний центр України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://necu.org.ua>
5. Рунців О.І. Територіальна організація ринку туристичних послуг в регіоні (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «економічна та соціальна географія» / О.І. Рунців. – Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009.- 20 с.
6. Стафійчук В.І. Рекреалогія / Стафійчук В.І. – К.: Альтерпрес, 2006. – 254 с.

Резюме:

Рунців-Королюк О. ТУРИСТИЧЕСКО-РЕКРЕАЦИОННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОСЕТИ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье проанализировано современное состояние экосети Тернопольской области. Особое внимание уделено использованию элементов экосети для нужд туризма, долговременного отдыха и рекреации. Рассмотрено экологическое состояние природных ландшафтов области и рекреационной нагрузки на отдельные элементы экосети, какие чаще всего используются для оздоровления и отдыха. Особое внимание уделено объектам природно-заповедного фонда, какие есть программными элементами при формировании оздоровительных и познавательных путешествий.

Ключевые слова: экосеть, природно-заповедный фонд, территории покрытые лесом, рекреационные нагрузки, рекреация, туризм.

Summary:

Oksana Runtsiv-Korolyuk. TOURIST AND RECREATIONAL USE OF ECOLOGICAL NETWORK IN TERNOPIL REGION.

In this article the current state of Ternopil ecological network was analyzed. Special attention was paid to the use of the ecological network's elements for tourism, long-lasting rest and recreation. Ecological state of natural landscapes in the region and recreational load on a certain elements of ecological network that are most frequently used for health improvement and rest was explained. The necessity of ecological network rational use for tourism and recreation was highlighted and the most favorable forms and types of rest on the natural reserve territory were defined. Possible or potentially negative influence on Ternopil region landscapes was shown according to territorial-administrative areas. The possibility for Ternopil landscapes to be used for the development of green country, speleological tourism and ecotourism was grounded. Kremenets, Tovtry, Berezhany mountains and the Dniester river area were described as especially precious for recreation. The author claims that the nature of this area is still almost untouched and one can find there mostly cultural and half-wild landscapes.

Main conclusion is a summary about the use of ecological network's elements (in condition of social and economic territory depression, ecological prosperity and significant index of required protection for Ternopil region are a great advantage on the market of tourism and recreation services in Ukraine.) Author analyzed ecological network and provided grounds to consider its main elements to be used for long-lasting rest and temporary recreation on condition that ecological balance is observed which means compliance with the requirements of recreational load on natural landscapes.

Key words: ecological network, natural and reserved fund, forest covered areas, recreational loading, recreation and tourism.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 18.04.2012р.
